

Bijlage 1: Categorieën provinciaal cultuurhistorisch erfgoed

Gebiedsgericht erfgoedbeleid

De Cultuurhistorische Hoofdstructuur (CHS) is het leidende inhoudelijke concept voor de accenten die wij als provincie de komende jaren gaan leggen betreffende advisering en stimulering van ons erfgoed.

Bij de CHS is gekozen voor een *gebiedsgerichte benadering* volgens een integrale aanpak. Op basis van een kenmerkenanalyse per landschapstype zijn 10 deelgebieden en drie verdedigingslinies onderscheiden. Voor ieder zijn de belangrijkste karakteristieken beschreven, waarbij zijn de volgende uitgangspunten zijn gehanteerd:

- samenhang met omgeving
- structuurbepalend of structurerend
- identiteitsbepalend voor onderscheiden landschappen dan wel provincie Utrecht
- bovenlokaal qua representativiteit en/of qua locatie/omvang
- mate van toegankelijkheid/zichtbaarheid/leesbaarheid

Voor het erfgoedbeleid in relatie met ruimtelijke ordeningsprocessen zijn op basis van de genoemde karakteristieken én met het oog op te verwachten ontwikkelingen (mate van dynamiek) zogeheten sturingsgebieden (veilig stellen, eisen stellen) onderscheiden en voor ieder van deze gebieden richtinggevende aanbevelingen geformuleerd. Behalve advisering gaan wij hier met strategische verkenningen en CHER's nieuwe ontwikkelingen op inbreng van erfgoed sturen.

Daarnaast hebben wij het CHS-begrip 'actief versterken' geïntroduceerd, dat zich richt op het uitvoeren van gebiedsprojecten ter behoud en herstel van samenhangende cultuurhistorische waarden.

Objectgericht erfgoedbeleid

Binnen de geselecteerde sturingsgebieden is een meer objectgerichte afbakening en keuze noodzakelijk voor een geprofileerd provinciaal erfgoedbeleid. Een typologische en/of thematische indeling ligt dan voor de hand.

Hieronder zijn *categorieën* voorgesteld die op grond van hun ruimtelijke impact op het landschap als kenmerkend voor het provinciale schaalniveau kunnen worden beschouwd. Ook treft u hier objecten/complexen aan die geen directe ruimtelijke context hebben maar die als thema's wegens hun intrinsieke waarde (parels) en symboolfunctie (lieux de mémoire) representatief zijn voor ons erfgoed.

1. Verdedigingslinies (linies)

Betreft vijf linies: Limes, Grebbelinie, Oude en Nieuwe Hollandse Waterlinie en Stelling van Amsterdam.

Gaat hier om het geheel van verdedigingswerken, inundatiezones, inundatie- en transportmiddelen in hun onderlinge militair-functionele samenhang en in relatie tot het landschap.

2. Buitenplaatsenzones (buitens)

Betreft vijf zones: kastelen langs de Langbroekerwetering, Vecht buitens, Stichtse Lustwarande, buitenplaatsen Laagte van Pijnenburg en de Valleilandgoederen. Voorts enige strategisch gelegen landgoederen in het westelijk deel (De Haar, Linschoten) en in het oostelijk deel (Stoutenburg, Renswoude).

Gaat hier om een historische woonvorm in gradiëntlandschappen bestaande uit een geheel van huis, park(bos), overplaats en weiland met lanenstelsels, zichtlijnen en waterpartijen.

3. Boerderijlinten (boerderij)

Betreft boerderijlinten met hun strookverkavelingen in overwegend het westelijk deel van de provincie (Groene Hart).

Gaat hier om de boerderijen met hun bijgebouwen en erfinrichting, hun positie in de kavelstructuur, hun onderlinge relatie en hun ontsluiting naar het achterland en naar de ontginningsbasis (wetering, kade, bruggen).

Overwogen kan worden om ook de boerderijcomplexen binnen de blokverkavelingen van het Kromme Rijngebied en de boerderijclusters in het Valleigebied (Reconstructiegebied) hierbij te nemen.

4. Archeologisch erfgoed (archeologie)

Limes als grootste structuur van internationale betekenis. Nadruk kan daarnaast gelegd worden op zichtbaar archeologisch erfgoed als grafheuvels, celtic fields en kasteelterreinen. Voorts kan gedacht worden aan terreinen die betrekking hebben op de hier genoemde categorieën, zoals waterbeheersing (molenplaatsen) en buitenplaatsenzones (kasteelterreinen).

5. Industrieel erfgoed (industrie)

Betreft industriële landschappen van de twee steden Utrecht en Amersfoort en specifieke bedrijfstakken die voor hun productie en/of opslag veelal grondgebonden zijn of daar in oorsprong uit voortgekomen zijn. Te denken is aan steenfabrieken (uiterwaarden), tabaksschuren (flanken Heuvelrug), fruitschuren (Kromme Rijngebied), rokerijen (visvangst Zuiderzee), bierbrouwerijen (schoon water), touwbanen (hennepteelt), graansilo's (akkerbouw), melkfabrieken (veeteelt). Ook handels- en kantoorgebouwen vallen hieronder, kortom alle zaken die met 'werken' te maken hebben.

6. Waterbeheersingswerken (water)

Betreft voor de waterbeheersing gegraven watergangen (weteringen, molenvlieten, boezems), opgeworpen kaden en dijken en gebouwde elementen die zorgden voor de regulering. Watermolens, en de gemalen als hun opvolgers, zijn de meest uitgesproken elementen. Maar denk ook aan damsluizen, stuwen, duikers, schotbalkloodsen, dijkwachthuizen, waterschapshuizen etc.

7. Infrastructurele werken (infra)

Betreft historische land-, spoor- en waterwegen die kenmerkend zijn voor een bepaalde ontwikkeling in het vervoer of transport, zoals jaagpaden, kerkpaden, buurtspoor, veedriften, lanen, turfvaarten, kanalen e.d. Alsook in relatie tot deze infrastructuur staande elementen als tol- en veerhuizen, schutsluizen, bruggen, zoutbunkers, spoorwegstations, veerstoepen, laad- en loskaden, havens e.d.

Onder infrastructuur kunnen ook de nutsvoorzieningen gevoegd worden met hun specifieke werken als watertorens, pomp- en schakelstations, transformatorhuisjes, centrales die op strategische locaties gebouwd zijn.

Deze categorie wordt doorgaans als onderdeel van het industriële erfgoed beschouwd. Omdat wij de nadruk leggen op de lijnstructuren, waarbij ook de pre-industriële infrastructuur, hebben wij gekozen voor een aparte categorie.

8. *Institutioneel erfgoed*

Het betreft hier een verzameling van bijzondere complexen die overwegend op de Heuvelrug te vinden zijn en vanaf eind 19de eeuw zijn aangelegd om verschillende redenen, variërend van militaire kampementen, instellingen voor gezondheid (sanatoria, gestichten), onderwijs (internaten) en discipline (gevangnissen) tot sportaccommodaties (bosbaden) en recreatie (dierentuinen).

In matrix uitgezet zijn deze erfgoedcategorieën naar mate van voorkomen in de tien 10 CHS-deelgebieden als volgt uitgezet:

	linies	buitens	boerderijlinten	water	industrie	infra	instituten	archeologie
1		***			*	**	***	***
2	**	**	**	**	*	***		***
3	*		*	**	*	*		**
4	***	***	*	**	*	*		**
5				*	*	*		
6	***		***	*	*	*		*
7	*		***	*	*	*		
8	**		***	*	*	*		
9	*		*	**	*	*		*
10	***	*	*	*	*	**	*	*

*** bepalend ** ondersteunend * voorkomend

1. Utrechtse Heuvelrug
2. Kromme Rijn en Langbroek
3. Oude Rijn
4. De Vecht
5. Nederrijn en Lek
6. Lopikerwaard, Schalkwijk en Vianen
7. De Venen
8. Vechtplassen
9. Eemland
10. Gelderse Vallei

De steden **Utrecht** en **Amersfoort** zijn niet in deze matrix betrokken. Hier ligt een groter accent op de categorieën *industriële erfgoed* en *infrastructuur*.

9. *Utrechtse parels*

Behalve deze categorieën gaat het om objecten en complexen die als meest kenmerkende voorbeelden te beschouwen zijn van een bepaalde ontwikkeling, functie, type of stijl. Deze lijst kan een selectie zijn uit de genoemde categorieën, maar ook daarbuiten, en zowel betrekking hebben op landelijke als stedelijke gebieden, dwars door al of niet beschermde monumenten. Ook andere 'inhoudelijke' gegevens als eigendom, openbare toegankelijkheid, zichtbaarheid en restauratiebehoefte mogen voor de samenstelling van deze 'parellijst' geen selectie-overwegingen zijn, in eerste instantie.

Wij streven er niet naar om een limitatieve, uitputtende lijst van dergelijke objecten/complexen op te stellen. Dit zou leiden tot een soort provinciale monumentenlijst zonder status met suggestie van volledigheid en weinig flexibiliteit.

Het gaat hier om een indicatieve lijst van 'ijkmonumenten' die canoniek zijn voor bepaalde ontwikkelingen etc., of anders gezegd, die een representatieve afspiegeling vormen van onze cultuurhistorische meest waardevolle objecten. Behalve representativiteit (zeldzaamheid) speelt hier ook het criterium authenticiteit (gaafheid) een rol, waarbij gekeken kan worden naar een spreiding in plaats, tijd en type.

10. Lieux de Mémoire

Bij deze laatste categorie gaat het om plekken of objecten waar een historische gebeurtenis heeft plaats gevonden of die symbool staan voor een belangrijke omwenteling in de geschiedenis. De term 'lieux de mémoire' is afkomstig van de Franse historicus Nora die het heeft over plaatsen, die in het collectieve geheugen van een bepaalde groep staan gegrift. In sommige gevallen geeft het aan een al als monumentaal gewaardeerd object of complex een extra lading.